

Borgonya i l'Imperi Alemany en el *Curial*. El centre d'Europa vist des de la perifèria¹

A Borgonha e o Império Alemão em *Curial*. O centro da Europa visto a partir da periferia.

Burgundy and German Empire in *Curial*. The centre of Europe seen from the periphery

Abel SOLER²

Resum: La novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* (anònima; datable *ca.* 1445-1448) és l'artefacte literari més emblemàtic d'una cort de la perifèria d'Europa, com la napolitana d'Alfons el Magnànim, on el català –idioma també «perifèric»– era la llengua més usada. Els pintors preferits del rei eren flamencs i l'autor de la novel·la es mostra fascinat per la cavalleria-espectacle borgonyona, representada ací per personatges com el duc (Felip III el Bo), els senyors de Bergues i de Saint-Georges, el duc alemany de Kleve, etc. El Sacre Imperi Romanogermànic, els ducats de Baviera i d'Àustria, el regne d'Hongria i altres estats centreeuropeus es troben ben representats en la novel·la, ja que el desconegut escriptor tenia notícia de les corts, la diplomàcia i els ambients aristocràtics del cor del continent.

Abstract: The chivalric romance *Curial e Güelfa* (anonymous; datable *ca.* 1445-1448) is the most emblematic literary artefact of a court in Europe's periphery, like the Neapolitan one of Alfonso the Magnanimous, where Catalan –also a «periphereal» language– was the most widespread. The king's favourite painters were Flemish and the author of the romance was fascinated by the Burgundian cavalry-performance, played here by characters like the duke (Philip III the Pious), the lords of Bergues and Saint-Georges, the German duke of Kleve, etc. The Holy Roman Empire, the duchies of Bavaria and Austria, the kingdom of Hungary and other states in central Europe are well depicted in the romance, as the unknown writer had news about the courts, the diplomacy and the aristocratic circles from the heart of the continent.

¹ Comunicació presentada al 25é Col·loqui Germanocatalà. «La batalla de les identitats: Discursos de centre i perifèria» (21 al 24 de setembre 2016 – Otto-Friedrich-Universität Bamberg).

² Doctor en Filologia Catalana; Llicenciat en Geografia i Història, en l'especialitat d'Història Medieval, Universitat de València. E-mail: abel_soler@yahoo.es.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

Keywords: *Curial e Güelfa* – Chivalric romance – Medieval Catalan literature – Alfonso the Magnanimous.

Paraules clau: *Curial e Güelfa* – Novel·la cavalleresca – Literatura catalana medieval – Alfons el Magnànim.

ENVIADO: 03.10.2017

ACEPTADO: 01.11.2017

Introducció

A mitjan segle XV, la cultura catalana aportà a la civilització europea dues novel·les cavalleresques, l'anònima *Curial e Güelfa* i el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell, excel·lents en qualitat literària. Era aquesta una doble aportació de caràcter relativament tardà i perifèric, si considerem la gran quantitat de títols i la llarga trajectòria de la literatura cavalleresca divulgada, sobretot en *langue d'oïl*, a l'Europa central dels segles precedents. S'accentua, a més, la singularitat d'aquesta aportació de la narrativa catalànica a la cultura cavalleresca europea quan sospesem l'excel·lent creativitat i originalitat de l'obra de Martorell. Així mateix, és ben remarcable l'excel·lent modernitat en alguns aspectes que presenta el *Curial*: un llibre que connecta amb ideals del *Quattrocento* italià i amb el que seria poc després la cavalleria humanística de Florència.³

El *Tirant* s'escrigué a la ciutat de València en la dècada del 1460 (Soler 2014); el *Curial*, com els darrers estudis semblen confirmar (FERRANDO, 2012b), a Itàlia, en relació amb la cort napolitana d'Alfons el Magnànim i alguns anys abans, aproximadament entre el 1443 i el 1450. La contextualització temporal del *Curial* a l'endemà de la conquesta de Nàpols pel rei d'Aragó és important per a explicar la projecció centreeuropea de la ficció literària d'aquesta novel·la (Milà, París, Londres, Hongria, Alemanya...), en paral·lel amb les intencions diplomàtiques d'un monarca perifèric –el rei d'un estat emergent enmig de la Mediterrània–, que s'esforçà a projectar aliances de caràcter internacional cap al nord i el centre d'Europa. Així les coses, mentre Martorell fa passar *Tirant* d'Anglaterra a Sicília i d'allí a Constantinoble (el duu de la perifèria nostàlgica de Bretanya a una segona perifèria onírica i bizantina), el

³ Com s'exposa amb deteniment en Soler (2016a). Us remetem a aquest treball per a més detalls sobre el particular i sobre l'assumpte tractat en aquest article.

desconegut autor del *Curial* traslladarà el seu heroi de la Llombardia a la cort de París, i l'envoltarà de prínceps i grans ducs centreeuropeus (SOLER, 2015).

I. Ficció cavalleresca, acció diplomàtica i geopolítica europea

Un part important del llibre II del *Curial*, el dedicat específicament a l'art de la cavalleria, l'ocupa el torneig internacional convocat a «Melú», als afores de París, pel rei de França. Hi concorren uns cavallers «aragoneses», comandats pel rei d'Aragó, que s'alien amb Curial i fan front amb ell a l'equip del duc d'Orleans. Aquesta rivalitat en la ficció entre les cases d'Aragó i d'Orleans ens trasllada inexcusablement a la disputa històrica que mantingueren Alfons el Magnànim i el duc Charles I d'Orleans pels anys 1446-1447, per la successió al ducat de Milà, com deduí Comas (1968: 104-150). La circumstància és més interessant quan sabem que la protagonista femenina del relat, la Güelfa, és precisament «senyora de Milà». Hem de tenir en compte, a més, el que argumenta Ferrando (2001: 440) comparant el *Curial* i el *Tirant*:

L'orientació geogràfica del *Curial*, centrada en el triangle Itàlia/França/Imperi germànic, apunta cap a un autor que participa plenament de les preocupacions intel·lectuals i polítiques de la Corona d'Aragó en tant que potència italiana i europea, que vol assegurar-se un lloc d'influència en el concert europeu de «nacions».

Els cavallers francesos, congregats al voltant d'Orleans, constitueixen un equip difícil de batre, però el rei d'Aragó i Curial comptaran prompte amb l'ajuda encoberta del comte de Foix –a través del fill d'aquest, Febus– i amb el suport amical del duc de Borgonya i de dos dels seus cavallers principals: els senyors de Bergues i de Sant Jordi. Els francesos, així les coses, s'enfrontaran a l'equip format per Aragó, Borgonya i l'heroi llombard. Els anglesos, que en principi semblen despertar les simpaties del rei d'Aragó, seran després vituperats per l'escriptor, especialment el «jove» rei d'Anglaterra, presentat en l'obra literària com un indigne sobirà, un home ben poc de fiar. Tot això no és sinó un reflex especular o lectura «poetitzada» de la situació geopolítica d'Europa en els anys 1445-1447, vista des del Nàpols d'Alfons V d'Aragó.

Avançada la fase final de la *Guerra dels Cent Anys*, el sobirà d'Anglaterra s'havia distanciat políticament del ducat de Borgonya. I, encara que Alfons V tractà d'esposar el jove Enric VII de Lancaster amb una parenta seua,⁴ aquest es decidí finalment per

⁴ L'ambaixador d'Aragó a Londres, el cavaller valencià Felip Boil, havia d'intentar la realització d'aquest projecte d'enllaç matrimonial «ab aquelles pus cautes e dissimulades maneres», de manera «que·l dit tracte de matrimoni se continue, proseguesca e se strenga per venir-ne, si possible serà, a bona conclusió». Vegeu Arxiu de la Corona d'Aragó (d'ara endavant, ACA), Cancelleria reial, reg.

una filla de Renat I d'Anjou, el gran antagonista del Magnànim. Això explica que *Curial e Güelfa* no sols presente un to antiangeví, com és d'esperar, sinó també un to antianglés, que obliga a situar el procés d'escriptura de la novel·la entre la primavera del 1445 (casament d'Enric VI amb Margarida d'Anjou, i ruptura consecutiva de les relacions diplomàtiques entre Nàpols i Londres) i el 1450, moment en què el rei d'Anglaterra oferí el collar de la Garrotera al rei d'Aragó com a signe de reconciliació (FERGUSON, 1972: 54). Abans i després d'aquestes dues dates, no tindria explicació raonable el tractament despectiu que reben els anglesos en la novel·la.

Durant aquests anys, del 1445 al 1450 precisament, es consolidà l'aliança de la Corona d'Aragó amb Borgonya. Era un pacte que el duc borgonyó Felip III el Bo ja venia sondejant des de l'any 1443, amb l'excusa retòrica d'emprendre sota comandament d'Alfons V, «rei de Jerusalem», una croada de redempció del Sant Sepulcre (Paviot 2003: 63). En realitat, l'amistat entre Nàpols i Borgonya fou travada per a contrarestar l'acostament entre Anglaterra i els francesos Anjou (treva de Tours, 1444; matrimoni Lancaster-Anjou, 1445), la qual contribuiria al cap de pocs anys a la conclusió definitiva de la Guerra dels Cent Anys. La gènesi d'una entesa atlàntica París-Angers-Londres, producte del progressiu acostament entre francesos i anglesos, disgustà a Felip III i a Alfons V, i provocà que les cases de Borgonya i d'Aragó acostaren posicions diplomàtiques, s'oferiren ajuda mútua i intercanviaren obsequis.

Per aquelles mateixes dates, el rei d'Aragó, que s'havia aliat amb Milà (1435) i amb l'Església de Roma (acords de Terracina del 1443) per a imposar la seua hegemonia a tota Itàlia, emparentà amb els ducs alemanys de Kleve –vassalls reeixits de Borgonya– i amb l'imminent emperador d'Alemanya, Frederic III. Aquest últim visitaria Nàpols l'any 1452 per a celebrar-hi les seues festes nupcials,⁵ acabada de rebre la corona imperial a Roma. En la mateixa línia diplomàtica, el Magnànim mantenia relacions cordials, mirant cap a l'est, amb Hongria.

Per ser detenedor del títol honorífic de «rex Hungariae», heretat dels Anjou-Durazzo de Nàpols, el regent d'Hongria János Húnyadi li oferí en més d'una ocasió la corona de sant Esteve; concretament, el 1438 i el 1447 (DUPRÉ-THESEIDER, 1955: 12-13; RYDER 1992: 370-371). Mirant cap al nord-oest, el rei d'Aragó procurava travar llaços d'amistat amb el poderós rei de França, a fi de mantenir-lo neutral en els assumptes d'Itàlia. Pels anys 1443-1444 s'estaven negociant les noces de l'hereu de

2939, fs. 79^v-81^v, Castell Nou de Nàpols, 18 de juny del 1444 (la citació és del f. 81^v). Aquesta bona conclusió no seria possible, però.

⁵ La candidata a emperadriu, de sang «aragonesa» i emparentada ja amb els Cleves, havia sigut proposada a Frederic per la cort de Nàpols el 1448 (MINIERI-RICCIO, 1991: 66).

Nàpols, Ferran, amb una infanta de França (RYDER, 2008: 82), opció que es descartà per causa d'un conat de rebel·lió dels barons de Nàpols. Al remat, el duc de Calàbria desposà la filla del príncep de Tàrent. La Corona d'Aragó comptava llavors amb un poderós aliat a la cort francesa, el comte de Foix, mercès a un tractat signat el 1446.⁶ Aquesta situació troba reflex també en el *Curial*, en l'amistat Aragó-Foix.

El resultat de les accions diplomàtiques i de projecció europea dutes a terme a l'endemà mateix de l'entronització napolitana del 1443, fou la constitució *de facto* d'una aliança –diguem-ne– germanoitàlica o «lotaríngica», que coalitzava el ducat de Borgonya, l'Imperi Alemany, el ducat de Milà, els Estats Pontificis i el regne de Nàpols. Era aquell un eix geopolític centreeuropeu, que s'estenia des dels Països Baixos fins a la perifèrica Sicília, amb connexions –també perifèriques, segons que es mire⁷– amb Portugal, Occitània, Tunis i Hongria.

El nucli d'aquest eix centreeuropeu el constituïen dos principats emergents, com eren el ducat de Borgonya i la Corona d'Aragó, proveïts de pròsperes comunitats urbanes, dinàmiques comunes mercantils i un interès per millorar les connexions comercials per via marítima. L'expansió d'aquestes autocràcies «talassocràtiques», on s'inclouïa el Portugal dels descobriments oceànics, servia de contrapés al creixent relleu demogràfic, militar i geopolític del referit eix atlàntic, i de tres potències emergents destinades a exemplificar l'enlairament del que ara diem l'«estat modern»: Castella, França i Anglaterra.

II. El duc de Borgonya i els cavallers borgonyons

Jeremy Lawrance considera interessant la sintonia de l'autor del *Curial* amb la «Burgundian culture» que reflecteix la novel·la segons Pamela Waley (1976a, 1976b), com una via més d'aproximació a l'obra literària en si i al ignot creador que hi havia al darrere (LAWRANCE, 1986). No oblidem, això no obstant, que l'escriptor era proborgonyó perquè el rei i la cort on habitava i on s'havia de «recitar» el seu text literari també n'eren. En novembre del 1446, Alfons V d'Aragó acceptà la condecoració del Toisó d'Or que li enviava el duc Felip el Bo (JAVIERRE MUR, 1971: 116-117, doc. 1). La cronologia pot servir d'orientació per a datar el procés de redacció d'un episodi curialesc on el rei i el duc de la ficció manifesten gran amistat. Convé recordar que el novell rei de Nàpols era un home amant de la pintura flamenca,

⁶ A proposta del rei d'Aragó, segons instruccions dictades a Castel Nuovo pel secretari reial Joan Olzina, el 26 de setembre del 1446. Cfr. ACA, Cancelleria reial, reg. 2939, fs. 109^v-110^v.

⁷ Mira (2001: 126), autor al qual seguim en aquesta anàlisi geopolítica, es refereix a la formació d'una «entente perifèrica» europea.

és a dir, del gòtic internacional, i comprador dels mateixos tapissos i «draps d'Arràs» historiat (TOSCANO, 2006: 35) que Curial necessitava per a decorar sa casa de París.

Segons el medievalista Jacques Paviot (2011: 45), Felip III i Alfons V tenien molt en comú: el gust per la magnificència; la voluntat diplomàtica d'exercir d'àrbitres d'Europa (el primer, entre França i Anglaterra; el segon, a Itàlia); la retòrica que alimentaven sobre la cavalleria i l'esperit de croada; la relació familiar i amistosa d'ambdós prínceps amb Portugal, etc. A més, ambdós col·leccionaven llibres, reunits en sengles biblioteques àuliques.

Val a dir que els contactes diplomàtics entre la Corona d'Aragó i el ducat de Borgonya es remuntaven als anys 1426 i 1427, quan sengles comitives de cavallers borgonyons s'allotjaren a la cort de València en ambaixada (*ibidem*: 42-43; BLASCO & RECHE, 2007). D'una d'aquestes expedicions formava part el senyor de Bergues, que exhibiria per València les seues armes heràldiques, amb uns pals de gules en camper d'or similars als del rei d'Aragó. Aquest anecdòtic detall, òbviament, no passaria despercebut a l'autor del *Curial*, que sembla haver viscut en terres valencianes abans de passar a Itàlia, segons indicis lexicogràfics (VENY, 2012). Així doncs, quan el rei de la ficció veu «lo senyor de Vergues aportar una cota d'armes feta tota a vergues vermelles e d'or, les quals són armes del rey d'Aragó, manà a tots los seus que contra aquell degú no combatés» (*CeG* II.50).⁸ Se suposa que alguns lectors de la novel·la recordarien amb l'autor la referida curiositat heràldica, pel fet d'haver conviscut amb l'escriptor a la cort valenciana dels anys vint.

Diferides o alentides les cordials relacions durant la dècada del 1430, per la concentració d'esforços de la Corona d'Aragó en la guerra napolitana, el duc de Borgonya regalaria un mapamundi a Alfons V l'any 1442 per a felicitar-lo per la presa de Nàpols. El monarca correspongué al regal enviant-li un orgue de bella factura italiana (TOSCANO, 2006: 39). A partir de llavors, l'amistat entre ambdós estadistes no cessaria d'augmentar. De manera que destacats nobles borgonyons solien visitar la cort de Nàpols, on eren ben acollits. Després de successives ambaixades, el rei Alfons acceptà el Toisó d'Or oferit pel duc de Borgonya (1445-1446). En correspondència, el Magnànim lliurà a Felip el seu collar de la Gerreta i l'Estola, acompanyat d'un escrit laudatori (4 de gener del 1447) on tractava el borgonyó de «companyó e frare» seu.⁹

⁸ Citarem a partir de l'edició de Ferrando (2007), per ser la més acostada en criteris de transcripció paleogràfica al text del manuscrit original. S'abreujarà el títol en sigles *CeG*, el llibre en numerals romans i el capítol en xifres àrabigues.

⁹ Cfr. ACA, Cancelleria reial, reg. 2699, fs. 57^v-59^r, Bosc de Passarano (el Laci), 4 de gener del 1447 (JAVIERRE MUR, 1971: 114-115).

Les reiterades ambaixades d'aquells anys entre Nàpols i els Països Baixos s'acompanyaren de regals de cavalls, falcons peregrins i manufactures sumptuàries. Les cròniques contenen que els cavallers errants de les Dues Sicílies o dels reialmes ibèrics de la Corona d'Aragó excel·lien llavors en les esplèndides justes que se celebraven als opulents burgs de Flandes. A primeries del 1446 i en presència del duc de Borgonya, el sicilià Giovanni di Bonifacio s'enfrontà amb el celebèrrim Jacob o Jacques de Lalaing, tingut pel millor cavaller dels seu temps. Aquest era servidor de la casa ducal de Cleves i company d'armes del fill del duc, Jean de Cleves (BRUGIÈRE, 1835: 255).

Els modèlics cavallers *Jacob* i *Cleves* havien peregrinat ensems a Sant Jaume de Galícia el 1439, amb motiu del casament d'una germana de Jean amb el príncep de Viana (NARBONA, 2013). És evident que aquests personatges, de fama europea, inspiraren el disseny onomàstic à *clef* i la caracterització del «Jacob de Cleves» de la novel·la: l'accidentat cavaller alemany i peregrí de Sant Jaume que porta Curial a Alemanya.

D'esquerra a dreta: Felip III el Bo, duc de Borgonya (ca. 1448); el seu fill Antoine Monsieur, bastard de Borgonya, i el duc alemany Jean I de Clèves (Johann I. von Kleve), retratats pel pintor Rogier van der Weyden. Tots tres personatges reben homenatge literari, pel que sembla, en *Curial e Güelfa*.

Per aquells mateixos anys 1445 i 1446, d'intercanvi de condecoracions entre Felip III i Alfons V, i de gestació literària –en paral·lel– del projecte literari *Curial e Güelfa*, els borgonyons reclamaven (1445-1448) al rei Carles VII de França el lliurament a la justícia de l'ancià cavaller Tanneguy du Chastel, protegit per Renat I d'Anjou, que el

mantenia de governador de la Provença.¹⁰ Cal recordar que, anys arrere, al pont de Montereau (1419), aquest pèrfid «Del Chastell», com se'l coneixeria a la cort de Nàpols (havia intervingut l'any 1439 en la rendició de Castel Nuovo als francesos), havia mort a traïció i a destralsades inclements el pare de Felip el Bo, el duc Joan I Sense Por. No és estrany, en conseqüència, que el borgonyòfil escriptor – unànimement amb els borgonyons de la dècada del 1440– clamara «venjança» per aquell magnicidi, i que es complaguera a executar la revenja en el plànol de la ficció. Ens referim, lògicament, a l'acarnissament amb què Curial executa –en combat reglat, això sí– el cavaller rival «Guillalmes del Chastell», amb els mateixos colps de destrall que havia rebut anys arrere la víctima del crim de Montereau.¹¹

Podríem dir, en conseqüència, que l'autor del *Curial* escriu des de la perifèria napolitana i catalanòfona d'Europa, però coneix de ben a prop el mapa geopolític del centre del continent i la història política recent de les principals potències governamentals o feudals (Armanyac, Bretanya, França, Anjou, Borgonya, Anglaterra, Foix...) implicades en la fase final de la Guerra dels Cent Anys. Aquesta deducció –és a dir, la possibilitat que estiguérem parlant d'algun agent diplomàtic del rei d'Aragó– caldria retenir-la de cara a possibles atribucions d'autoria.

L'anònim redactor recordava, a més, que els potentats anglesos Gloucester i Salisbury, coincidint en el temps amb les ambaixades borgonyones de València, havien ordit una trama per a parar una emboscada a traïció i occir l'encara jove Felip de Borgonya.¹² ¿Com contrapesava aquest assumpte, l'anònim redactor, en la seua ficció? Doncs, recordant el caràcter traïdor d'aquests barons d'Anglaterra (*v. gr.*, «Salisberi») es dedica a «cercar cavallers, e ajustar-los, e tots d'ahurt venir contra un sol cavaller»: l'emboscada és ací Curial, *CeG* II.62) i recurrent a l'heroi de la novel·la per a castigar-los en efígie literària.

¹⁰ La reclamació del magnicida com a reu s'havia reactivat en les conferències de Châlons-sur-Marne (actual Châlons-en-Champagne) dels mesos de juny-agost del 1445, on s'entrevistaren Felip de Borgonya i Carles de França (MIROT, 1942: 206-208).

¹¹ La mort de «Guillalmes del Chastell» reproduïx detalladament la versió borgonyona de l'atemptat, perpetrat conjuntament per *Guillaume Bataille* i *Tanneguy du Chastel*. Tots dos foren –segons Borgonya– els executors materials del magnicidi de Montereau i, en conseqüència, els personages que justifiquen el «muntatge» onomàstic *à clef* de la víctima de la venjança curialesca: *Guillaume + Du Chastel* (BOUCHON, 1826: 183, ll. 4, cap. 9).

¹² L'intent d'emboscada i magnicidi es planejà l'any 1426, tot coincidint amb la primera ambaixada de borgonyons a València, i es descobrí escandalosament a l'any següent, el 1427, coincidint aquesta vegada amb la segona ambaixada (DESPLANQUE, 1867).

En el fons, fa l'efecte que els personatges citats i les diverses situacions que es donen en el torneig de «Melú» del *Curial* obeeixen a la transposició de conflictes reals i de personatges històrics duts al terreny de la «ficció poètica»: noms de prínceps i nobles ben coneguts, aliances militars i matrimonials, contenciosos de rang diplomàtic, crims sangonosos, conats de magnicidi... Tot fa pensar, en conseqüència, que l'autor preveia per al llibre un auditori informat sobre incidents i personatges centreeuropeus.

Segurament s'estava escrivint encara el *Curial* durant l'estiu del 1447, quan un fill natural del duc de Borgonya, el bastard Antoni de Borgonya o *Antoine Monsieur* (1421-1504), es desplaçà –viatjant d'incògnit– de Flandes a Itàlia per a ajudar el rei Alfons d'Aragó en la seua campanya centreitaliana. El 5 de novembre, el Magnànim escrigué al duc per a comentar-li que havia descobert la identitat del jove, i que, d'haver sabut abans qui era, «lo haguérem tractat segons per lo avenir tractar entenem», en honor de son pare el duc, «cosí e amich nostre molt car».¹³

La presència d'aquest Antoni pot ajudar a explicar l'anecdòtica incursió en la ficció curialesca d'un tal «Antoni Mossenyor» emparentat amb el duc de Borgonya. Per bé que hi devia pesar, així mateix, el record d'un anterior Antoni *Monsieur*, oncle de Felip III el Bo, mort el 1415.¹⁴ Pot ser que Alfons V haguera promés al jove aventurer, qui sap si bromejant, el marquesat de Montferrat –un estat enemistat des del 1446 amb Aragó– si algun dia la Corona esdevenia «senyora de Milà». Això justificaria o explicaria les aspiracions de l'Antoni Mossenyor de la ficció a dit marquesat.¹⁵ Tot són detalls historicocontextuals que, en conjunt, i reunits amb molts altres indicis de caràcter lingüístic, literari, toponomàstic, etcètera, semblen redundar en la idea de la gènesi italiana d'aquesta novel·la escrita en català.

Dos altres cavallers borgonyons que participen en el torneig de Melun de la ficció novel·lesca, els senyors de Vergues i de Sant Jordi, presenten una exacta correspondència nominal amb sengles personatges històrics, els quals foren cortesans reeixits del duc Felip III. Un s'anomenava Jean V de Glimes i II de Bergues (1417-1494) i fou senyor de Bergues del 1427 al 1494. Era cortesà molt acostat al Felip el Bo, però sobretot a la casa dels ducs de Cleves, de la qual exercí de gran camarlenc o *premier chambellan* (LA MARCHE, 1884: II, 389, n. 1). Els alemanys de *Clèves* o *Kleve* estaven emparentats amb el rei d'Aragó per l'enllaç del príncep Carles de Viana (1439)

¹³ ACA, Cancelleria reial, reg. 2657, f. 16^v. Campament de Rencine, 5 de novembre del 1447.

¹⁴ Com proposa Waley (1976a: 250).

¹⁵ No hi ha cap element genealògic o històric que, alternativament, les pugja justificar. Inferim, doncs, que la intenció de l'autor remetia a alguna anècdota, recordada en clau de *private joke* a un cenacle confident d'oients o lectors.

amb Agnès de Clèves (+1448), i representaven un actiu partit proaragonés en la cort borgonyona.

El senyor de Bergues havia residit a València d'abril del 1427 a gener del 1428, després d'haver format part d'una ambaixada multitudinària (*vid. supra*). Allí degué coincidir amb l'autor i amb alguns dels futurs oients del *Curial*. Acabada la missió diplomàtica, «Joan de Glimez, senyor de Bergues», tal com se l'esmena a la cancelleria reial valenciana, obtingué guiatge del rei Alfons per a viatjar a Sant Jaume de Galícia i a altres terres de Castella i Navarra, abans de tornar-se'n a Borgonya.¹⁶ En lletra de recomanació a Joan II de Navarra es feia constar que anava «con XV de cavallo», com un gran baró, i s'anunciava aquest itinerari: «como el noble amado e devoto nuestro Joan de Glimez, señor de Bergues, del ducado de Brabant, entienda ir a aqueixos vostres regnos, por visitar la Yglesia de Santiago, e pasar por vostra cort...».

Des del 1441 es documenta el *sire* de Bergues en actes de la cort Borgonya i, des del 1443, en missions diplomàtiques. S'ocuparia, a més, d'allotjar els ambaixadors del rei de Nàpols –aquells vells coneguts de la cort de València– que visitaren llavors Borgonya, com ara el cavaller valencià Guillem-Ramon de Montcada (1444). Dirigí després el tal *sire* de Bergues un viatge a Terra Santa (1451), amb escales d'anada i tornada al port i la cort de Nàpols.¹⁷

D'aquesta peregrinació participà l'ex-secretari reial Lluís Sescases, diplomàtic català que Maria Teresa Ferrer, a partir d'indicis indirectes, proposa com a possible autor del *Curial*. Segons les cròniques borgonyones, el cavaller de Glimes adquirí fama d'home de seny i saviesa, i fou aficionat a les belles lletres. Com recorda l'anònim redactor de la novel·la, Jean II de Bergues (actual Bergen-op-Zoom, a Flandes) lluïa en el seu blasó familiar, en camper d'or tres pals de gules (és a dir, tres *verghe*, en terminologia heràldica italiana; d'on ve que *Bergues* esdevinga *Vergues*), en disposició similar als quatre pals de gules sobre or del rei d'Aragó. L'aparició del pròcer flamenc en el *Curial* està, doncs, perfectament justificada, per ser un referent de prestigi per als lectors de la cort alfonsina.

L'altre cavaller borgonyó que figura ben identificat en la novel·la és el senyor de Sant Jordi, és a dir, Guillaume V de Vienne (1401-1456), que fou titular del feu de Saint-Georges, al comtat de Borgonya (França), del 1434 al 1456. Essent encara jove,

¹⁶ ACA, Cancelleria reial, reg. 2789, f. 170^r-171^r, Terol, 29 desembre del 1427 (recomanació als reis de Navarra i Castella i a l'infant Enric) i 31 de desembre. Cfr. Salicrú (2007: 174).

¹⁷ D'aquest viatge dona notícia, en relació amb el *Curial*, Ferrer Mallol (2011: 71-73).

emprengué una aventura militar (1430) amb el seu cunyat el príncep d'Aurenja (el «príncep d'Orenges», que l'autor del *Curial* desposseirà simbòlicament a la fi del relat per a dotar el seu heroi). Foren derrotats per incauts i el de Saint-Georges romangué captiu dels francesos. Se l'alliberà a canvi d'un rescat astronòmic, que el tingué hipotecat durant anys.

Al marge d'això, el senyor de Saint-Georges destacava en temps de *Curial e Güelfa* com a membre de la cort borgonyona (pel 1441) i com a cavaller esportiu o justador. Intervingué en un cèlebre Pas d'armes de l'Arbre de Carlemany, organitzat per Felip el Bo el 1443. Ara bé, pocs anys després travessà per dificultats serioses. Segons Olivier de la Marche, havia gestionat pèssimament els patrimonis heretats.¹⁸ Durant els anys 1446 al 1454 es dedicà a balafiar les millors senyories acumulades pel pare, que havia sigut un cèlebre cavaller, famós en tota Europa. Ell, el fill i successor, acabà apartat de la cort i arruïnat. Les informacions que tenia l'autor del *Curial* d'un senyor de Sant Jordi encara excel·lent, en conseqüència, devien ser dels anys 1441-1446. El detall té interès de cara a la datació del llibre II de la novel·la.

És probable, amb tot, que l'autor no haguera conegut personalment aquest noble. De fet, la indumentària heràldica del *sire de Saint-Georges*, la creu de Sant Jordi, complementària de les *verghe* del senyor de Bergues, no té la mateixa correspondència amb la realitat que la de Glimes. En realitat, els senyors de Sant Jordi usaven per paraments heràldics una àguila d'or en camper de gules. No obstant això, l'escriptor devia tenir informació de la relació entre aquests senyors de Saint-Georges, el culte al màrtir capadocia al comtat francès de Borgonya i la institució allí, en part per iniciativa de dits senyors, d'un orde militar o cavalleresc dedicat al sant.

A més, es podria relacionar l'obtenció d'aquestes notícies amb l'ambaixada borgonyona del cavaller Guillem-Ramon de Montcada (1444).¹⁹ Aquesta dada resulta també interessant, perquè potser caldria buscar l'autor del *Curial* en el cercle de nobles diplomàtics de la cort en el qual es movia mossén Montcada; sobretot, si tenim en compte que la casa valenciana dels Montcada és homenatjada en el *Curial* per mitjà del personatge «Pere de Muncada», al qual es fa participar en el torneig de Melun.²⁰ Pel 1454, el duc de Borgonya intervingué per a salvar el senyor de Sant Jordi de la fallida.

¹⁸ L'opinió d'aquest sobre el comportament del noble i la decadència dels estats de Saing-Georges és severa. Vegeu La Marche (1838: 348, cap. 1).

¹⁹ Montcada romangué també a la cort de França durant algunes setmanes (RYDER, 2008: 82).

²⁰ L'al·ludit és Pere de Montcada («de Muncada», en documents valencians), senyor de Vilamarxant i parent dels Montcada que destacaren a la guerra i a la cort de Nàpols, tal com proposa Antoni Ferrando (1997: 342).

La mancança de personalitat d'en Guillaume s'endevina, en qualsevol cas, a través del relat de ficció, quan l'autor el presenta (satíricament?) com un «companyó» de Bergues, que sempre li va al darrere. Qui duu la iniciativa, en la inseparable parella de pròcers borgonyons, és el de Bergues.

D'esquerra a dreta: Jean V de Glimes i II de Bergues (Jan van Glymes, senyor de Bergen-op-Zoom), que incorporava al seu blasó heràldic uns pals de gules similars als del rei d'Aragó; el senyor borgonyó de Saint-Georges en l'*Armorial del Toisó d'Or*, i el gran camarlenc de la cort napolitana d'Alfons V, Enyego d'Àvalos, abillat à la *mode de Bourgogne* (medalla del Pisanello, 1449).

III. L'emperador d'Alemanya i altres alemanys del *Curial*

En la novel·la italo-catalana que ens ocupa, s'esmenta un emperador del Sacre Imperi Romanogermànic que, en *Curial e Güelfa*, es desdobra en dues «figures» literàries distintes. L'emperador del llibre I apareix com un home gallard, liberal i majestàtic, que acull Curial i Jacob de Cleves. Exerceix d'àrbitre en la disputa que mantenen aquests contra els falsos acusadors de la «duquesa d'Ostalriche» i recompensa el victoriós Curial d'una manera cerimoniosa i munificent. L'escriptor exagera la generositat d'aquest emperador del llibre I, que s'endevina relativament jove, una cosa com Frederic III d'Àustria. Ho fa, segurament, per a confutar el menyspreu que sentien molts italians –sobretot els florentins, per tradició güelfa– pels alemanys en general i pels emperadors en particular.

Els cronistes retrataven els *tedeschi* com uns homes tacanys i mesquins. El cortesà napolità Loise de Rosa (1998: II, 565-569), per posar un cas, aprofità la visita de Frederic d'Alemanya a Nàpols per a riure's d'alguns gestos d'aquest, interpretats pels paisans com «scurtesie overo avaricie»; gestos que podrien haver inspirat algun passatge sicilià del *Tirant*. En el *Curial*, quan el cavaller llombard es retira, el lot de

regals que li havia oferit el monarca germànic «fonch mirat per tots, e loaren l'emperador de gran magnificència, dients que en açò havia obrat molt notablement» (*CeG I.23*).

La defensa literària que fa l'escriptor de l'obsolescent institució imperial alemanya és interessada, des d'un punt de vista diplomàtic i monàrquic, i se suposa que seria aplaudida pels previsibles destinataris de l'obra. Com també era interessada l'aliança de poder i de família travada per Alfons V d'Aragó amb l'esmentat Frederic III d'Habsburg. En cas d'aconseguir algun dia el control sobre la Llombardia, el victoriós rei de Nàpols podria titular-se, de fet, com *Rex Italiae*. D'ací que pretenguera la investidura imperial d'aquest territori nord-italià, el domini eminent del qual corresponia *de iure* als emperadors germànics.²¹ No passaria desapercebut als oients de la novel·la, en relació amb aquesta aspiració, que un dels regals de l'emperador a Curial fóra una roba brodada amb «una testa de drach (...) que paria que devoràs l'ome qui aquella vestia» (*ibidem*).

El brodat és una *Biscia Viscontea*: l'emblemàtica divisa de Milà, que també apareix en les marques d'aigua o filigranes del paper de l'esborrany del *Curial* (BNE, ms. 9750). Aquest paper, per cert, és exactament el mateix que s'usava a l'administració ducal milanesa l'any 1447, quan les senyeres del rei d'Aragó, efímerament, onejaren sobre les torres del castell ducal de Porta Giove.²² Potser caldria buscar l'autor del *Curial* entre els catalanoparlants que residien a la ciutat de Milà en aquelles crítiques circumstàncies.

La visita de Curial a la cort imperial era una excusa, doncs, per a representar una llegenda literària molt lligada a la tradició historiogràfica i antiangevina de la Corona d'Aragó, com és la d'*El Bon comte i l'emperadriu d'Alemanya*; però treballada, això sí, a partir d'una versió que no s'inclou en la família textual catalana, sinó en la centreeuropea, com proposen Antoni Ferrando (1996, 2004) i Miquel Aguilar (2005: 68-69). Es dona el cas, a més, que el desenvolupament de la combat de Curial, els guardons que rep de l'emperador i, fins i tot, la plasmació ortogràfica de topònims com ara el mateix *Ostalriche*, presenten remarcables coincidències amb el relat que fa la *Crònica de Juan II* de Castella del combat singular entre el cavaller errant Fernando de Guevara i el paladí austríac Georg von Rapach, en un certamen celebrat a la cort de Viena el 1436, en vespres del *Curial* (Pérez de Guzmán 1779: 360). Les analogies

²¹ A més a més, l'any 1447 Frederic III havia promès designar el rei d'Aragó vicari imperial de la Toscana (Ryder 1992: pp. 352-353), un títol històric reivindicat pels senyors de Milà.

²² Qüestió de la qual donàvem notícia en Soler (2016b).

podrien ser producte de l'atzar, si no fóra perquè dit Guevara, criat de menut a la cort de València, era en temps d'escriptura del *Curial* un dels cavallers principals del Nàpols d'Alfons V el Magnànim, i capitanejà un exèrcit del rei quan aquest aspirava a esdevenir senyor de Milà (SÁIZ SERRANO 2001: 992). Potser fóra interessant observar l'entorn cortesà de dit Guevara si aspirem a identificar algun candidat versemblant a l'atribució d'autoria.

El motiu del viatge de Curial del Montferrat a Alemanya, en l'univers de ficció, és l'arribada a terres montferrateses del cavaller alemany «Jacob de Cleves», adés esmentat, que viatjava de peregrí cap a Sant Jaume de Ponent. S'assabenta llavors l'home d'una notícia terrible: la duquessa d'Ostalriche ha sigut falsament acusada d'adulteri amb ell pels malèvols Othó de Cribaut i Parrot de Sant Laydier, cavallers que llueixen paraments de color blau clar «sebrats de *renarts* burells»: degradació heràldica de les flors de lis daurades del *semée* de les armes de Renat I d'Anjou, el gran antagonista d'Alfons el Magnànim.

Els defenedors de l'honor qüestionat, Curial i Cleves, s'enfronten als difamadors, els vencen i alliberen la duquessa. Just abans del combat, la senyora de Milà i protectora de Curial, la Güelfa, té un somni premonitori on dos lleons (és a dir, el seu mateix lleó, emblema güelf adoptat per Curial,²³ i el *Grand Lion*, sobrenom del duc de Borgonya) s'enfronten amb dues «raboses» o *renarts*, que fan pensar de nou en Renat d'Anjou (un celebèrrim criador de papagais: «Parrot»?) i en el seu parent i aliat el delfí Lluís de Valois i Anjou (amistançat pel 1446 amb una filla del senyor de Saint Leydier). Ambdós conspiraven des de França, pels anys 1446-1447, per a desplaçar el rei d'Aragó de la Llombardia i del sud d'Itàlia; tot això, en temps de redacció de la novel·la cavalleresca. A tal efecte, comptaven amb el suport, entre d'altres, dels dos grans barons napolitans més fidels als Anjou, exiliats l'any 1442 amb Renat a Provença: Ottone Caracciolo («Othó»?) i un criminal de guerra, el baró de Grimaut (¿«Cribaut» < *crim* + *ribaut*, jugant a les etimologies?).²⁴

La relació del personatge literari alemany Jacob de Cleves amb el *Grand Lion* de Borgonya ve determinada perquè Johann von Kleve (o *Jean de Clèves*, en francès) i el

²³ Recordem que, la Corona d'Aragó (hereva de la vella causa gibel·lina, emblematitzada per «Curial»; de *Curia Imperialis*, per desplegar la proposta de lectura simbolicopolítica de Ferrando (2012a), portava des del 1443 el gonfanó de l'Església, és a dir, de la institució «Güelfa» per antonomàsia.

²⁴ El tractament en clau dels personatges relacionats amb Renat d'Anjou i amb la guerra de conquesta de Nàpols per Alfons d'Aragó (1435-1443) dóna per a un altre treball monogràfic, i és un aspecte que ajuda a vincular significativament el *Curial* a la colònia catalanòfona del Nàpols alfonsí de les dècades del 1430-1440.

seu «criat» i gran amic *Jacob* (en flamenc) o Jacquet de Lalaing formaven la parella de justadors borgonyons més celebrada dels anys 1436-1444 (CHASTELAIN, 1825: 35-46). Per a algú com l'escriptor de *Curial e Güelfa*, borgonyòfil i interessat en la temàtica cavalleresca, no serien personatges gens desconeguts, en absolut. La fama en solitari de Jacques de Lalaing abastà tota Europa a partir del 1445,²⁵ arran d'un escàndol eròtic esdevingut a les justes de Nancy. Lalaing donà esperances d'amor cortés, secretament i simultàniament, a dues de les grans duquesses o *belles cousines* de la cort de França: la duquesa d'Orleans i la duquesa angevina de Calàbria.

L'escàndol transcendí –fins i tot cronísticament (*ibidem.* 46-47)– per la gelosia que demostraren les requerides dames. Fins al punt d'inspirar, no solament el nom de la *Dame des Belles Cousines* del *Jehan de Saintré* (ca. 1448-1456), sinó també alguns elements argumentals o ambientals del *Curial*. Pensem ara en l'enfocament boccaccià de l'episodi del monestir, on les monges que assetgen sexualment Curial porten cognoms de grans duquesses de França. O en la rivalitat que manifesten a les llotges Làquesis (duquesa d'Orleans) i Festa/la Güelfa.²⁶

En efecte, la crítica literària ha posat de manifest la inspiració decameroniana del passatge del llibre II on les monges d'un cenobi francès, que acullen Curial i la donzella Festa que l'acompanya, dialoguen amb ells de manera picant, amb indirectes frívols i frases connotades eròticament.²⁷ Giovanni Boccaccio, en el *Decameron*, manifestà que volia servir l'anonimat de les protagonistes del seu diàleg monacal de to mordaç. Per contra, en la paròdia que assaja l'autor del *Curial* –menys proçaç i burgesa que les *novelle* de l'italià, i més inclinada a les cortesies– s'identifiquen les monges amb noms *à clef*, però relacionables amb personatges reals amb una nítida transparència. Concretament, les monges curialesques s'identifiquen amb sengles duquesses i comtesses –*belles cousines*– de la cort del rei de França, de les cases d'Orleans, Armanyac, Anjou i afins, enemigues del rei d'Aragó.²⁸

²⁵ Trobareu una síntesi biogràfica d'aquest cavaller en Gaucher (2002). *Vid. etiam* Riquer (1991).

²⁶ ¿S'amagaria darrere d'aquest al·legòric personatge, per ventura, alguna al·lusió a la duquesa «aragonesa» de Calàbria, Isabella de Tàrent, casada l'any 1445 amb el príncep Ferran? ¿Podria ser aquest el dedicatari previst inicialment per al *Curial*, concebuda la novel·la en principi amb finalitat epitalàmica o d'*institutio principis*...?

²⁷ Vegeu, entre d'altres, Stocchi (1995-1996: 308) i Gros Lladós (2015: 185-187 i 227-230).

²⁸ Per exemple, quan l'escriptor parla de «Gileta» de Berry, el nom no és pas improvisat. Fa escarn: remet a un escàndol sexual, del qual fou víctima una tal «Gillette», un cas que havia afectat la reial casa francesa de Berry, dècades abans. Cfr. Baye (1885: 253). Aquest episodi del monestir i els noms en clau que conté donen també per a un estudi a banda.

D'altra banda, l'imprevisible assetjament sexual del jove cavaller per unes desimboltes i provocadores monges-duquesses de França –insatisfetes sexualment pels seus respectius marits, els ducs i comtes hostils– podria interpretar-se com una subtil sàtira literària catalanoaragonesa o napolitana derivada de l'anècdota de Lalaing del 1445.

Estant a la cort d'Alemanya, Curial coneixerà el duc i la duquessa de Baviera, i la filla d'aquests, una bellíssima però immadura donzella Làquesis. L'autor de la novel·la escriu el corònim de vegades com *Bavària*, a la italiana, en comptes de *Bavera*, que era més comú en textos catalans, i en *Tirant lo Blanc*. L'elecció dels ducs de Baviera no està feta a l'atzar. Com no sembla tampoc que hi haja quasi res en el text del *Curial* confiat a la improvisació creativa.

El titular del ducat bavarés en temps de la novel·la era Albert de Wittelsbach i Visconti, parent del duc de Milà, Filippo Maria Visconti, i més conegut pel nom d'Albert III el Piadós (1401-1460). Fou duc de Baviera-Munic del 1438 al 1460. Sent jove, es deixà seduir per una vulgar criada domèstica i es casà amb ella per amor (1432). El pare del contraient, el duc Ernest, escandalitzat per les núpries secretes, acusà de bruixeria l'atrevida muller i féu que l'assassinaren, l'any 1435. El vidu contragué nocces llavors amb la noble Anna de Brunswick, 1420-1474 (Gut 1993), que seria la duquessa històrica contemporània de la del *Curial*.

L'escriptor sembla aprofitar aquest drama ducal bavarés, que els oients coneixerien, per a posar-lo en relació amb el drama decameronià de Guiscardo i Ghismonda: aquell de la donzella d'alta condició que s'enamora d'un gallard servidor. En ser descoberts els joves pel pare d'ella, es desencadena la tragèdia. No deixa de ser curiós que el duc de Baviera del *Curial* es mostre disposat a lliurar la filla –i mig ducat!– a un cavaller novençà que acaba de conèixer... O que la duquessa i la filla debaten al voltant d'aquesta problemàtica del amor «inconvenient» i dels drames de sang que se'n deriven, sobre els quals podria donar testimoni, per experiència, el duc coetani del *Curial*.

En el llibre III de la novel·la cavalleresca icatalana, reapareix un emperador d'Alemanya que sembla ben diferent al que havia aparegut en el llibre I. Es tracta ara d'un governant vell i decrepit, incapaç d'assumir la capitania general de la Cristiandat i de fer front, doncs, a l'amenaça turca. Convé, així, que l'heroi de la novel·la el reemplace en el comandament de tropes.

La imatge que se'ns transmet en aquest episodi sembla la del gerontocràtic emperador Segimon d'Hongria, predecessor de Frederic III i mort l'any 1437, però molt recordat

a Itàlia, on havia viscut durant alguns anys. Allà l'havia retratat el Pisanello, amb una barba generosa i amb un aspecte de venerable ancià, que es correspon amb la concisa semblança que transmet la novel·la anònima. El que pareix voler comunicar l'autor, amb aquesta substitució de l'emperador per Curial, és la urgència que algun príncep emergent –algú com Alfons V d'Aragó– reemplaçara l'emperador alemany, sobirà de febles bases econòmiques, incapaç de dirigir una croada, com a cap visible de l'Europa occidental, per a fer front a la incipient amenaça islàmica.

De tota manera, la imatge política icònica o simbòlica d'un emperador del Sacre Imperi Romanogermànic fent de cap eminent dels monarques i cavallers d'Europa és reivindicada en l'episodi antiotomà del llibre III. D'entrada, quan Curial guanya la gran batalla contra els «barbres», l'escriptor juga amb el lector a simular que l'emperador és un tacany, i que el capità no rebrà la recompensa deguda: «Tots los seus [els homes de Curial] murmuràvan perquè l'emperador no li havia res donat, e eren malcontents d'açò, dients mal de l'emperador». Hom exposa una visió tòpicament italiana de la figura imperial.

D'esquerra a dreta: L'ancià emperador i croat antiturb Segimon de Luxemburg (retrat del Pisanello, 1432), que degué inspirar el decrepit cap de la Cristiandat del llibre tercer del *Curial*; el mateix ancià de la novel·la, idealitzat en un joc humanístic de naips, els *tarocchi* de Francesco Sforza (Milà, ca. 1451), i el jove Frederic III d'Àustria (retrat de Hans Burgkmair), que podria haver inspirat l'emperador majestàtic del llibre primer de la novel·la cavalleresca.

A continuació, tanmateix, l'escriptor adverteix que s'equivoquen els murmuradors, perquè l'emperador «sens tota falla, era lo pus franch, lo pus larch e liberal senyor del món». El vell *Kaiser* havia simulat no voler guardonar Curial, però en realitat tenia

preparades per a l'endemà de matí una rècula d'atzembles carregades de riqueses. De manera que «l'emperador no lexà en casa sua, ne de sos servidors, moneda, ne vaxella d'or, ne joyells d'or, ne pedres precioses, ne perles que de gran preu fossen, que a Curial no ho trametés» (*CeG* III.93).

Conclusions

El tractament literari que reben en *Curial e Güelfa* el duc de Borgonya i els borgonyons, així com també l'emperador del Sacre Imperi Romanogermànic, és afalagador i positiu. En contrast amb això, els ducs d'Anjou i d'Orleans, i també el rei d'Anglaterra i els anglesos, ixen perjudicats de la ficció literària. Aquest enfocament reflecteix, és clar, el posicionament diplomàtic de la cort reial d'Aragó –radicada a Nàpols– pels anys 1445-1448 aproximadament, en el tauler de joc de la diplomàcia i la geopolítica europees. Alfons V el Magnànim acabava d'arravatar Nàpols a Renat d'Anjou (1443), i aquest casà una filla amb el rei d'Anglaterra (1445).

En resposta, el duc de Borgonya oferí el Toisó d'Or al rei d'Aragó (1446) i aquest li regalà el collar de l'Estola i la Gerreta (1447). Mort aleshores el duc Filippo Maria Visconti, el rei d'Aragó i el duc d'Orleans –recolzat per Renat d'Anjou i el seu governador de Provença, Tanneguy du Chastel– es disputaren la successió al ducat vacant de Milà (1447), per a la qual Alfons d'Aragó comptava amb el recolzament del rei de Romans, i imminent emperador del Sacre Imperi, Frederic III. El panorama geopolític explica a la perfecció el biaix antiangeví i antianglés del *Curial*, així com els jocs d'aliances del torneig de París-Melun i el tractament que reben alguns personatges. Per exemple, els germans «Del Chastell», que evoquen un magnicidi de la Guerra dels Cent Anys, protagonitzat pel ja ancià governador de Provença, hostil ara a la política expansionista del rei d'Aragó a Itàlia. Per contra, Jacob/Jacques de Lalaing, Jean de Clèves o el senyor de Bergues, camarlenc del duc de Clèves, representen el bo i el millor del món germànic i borgonyó.

Les dates adés manejades situen el moment d'escriptura del relat cavalleresc, tot coincidint amb altres indicadors codicològics i filològics, al voltant dels anys 1445-1448. El país on s'escrigué la novel·la, per alguns indicis més amunt apuntats i d'altres molts que no vénen ara al cas, degué ser Itàlia. La cort on previsiblement es destinava l'obra seria, doncs, la napolitana d'Alfons V el Magnànim, i més concretament els cercles de poder i decisió d'aquesta, on hom tenia accés a una informació detallada sobre el que succeïa al centre i al nord d'Europa: les justes de Nancy, la cort de Borgonya, el duc de Baviera, etc. Com l'autor n'estava ben informat, no fóra estrany que es tractara d'algun diplomàtic, relacionable amb la cort dels Visconti; amb les

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

aspiracions de la Corona d'Aragó pel 1447 a esdevenir «senyora de Milà», i amb els cercles de gestió burocràtica, militar i diplomàtica per on es movien cortesans com Lluís Sescases, Fernando de Guevara o Guillem-Ramon de Montcada.

Bibliografia

- AGUILAR, Miquel (2005): «La llegenda del bon comte i l'emperadriu: entre l'amor cortès i la política d'estat», *Journal of Catalan Studies*, 8, pp. 63-76.
- BAYE, Nicolas de (1885): *Journal de Nicolas de Baye, greffier du Parlement de Paris (1400-1417)*. Ed. d'Alexandre TUETÉY, París: Librairie Renouard – Société de l'Histoire de France.
- BLASCO, Almudena i Alberto RECHE (2007): «Documentos referentes a las embajadas de 1426 y 1427 contenidos en la cancillería de los reyes de Aragón», dins Eduard MIRA i An DELVA (eds.), *A la búsqueda del Toisón de Oro. La Europa de los príncipes, la europa de las ciudades (Almudín, Museo de la Ciudad, 23 de marzo al 30 de junio de 2007)*. València: Fundació Jaume II el Just, vol. 1, pp. 91-101.
- BOUCHON, Jean-Alexandre-C. (ed.) (1826): *Chroniques d'Enguerrand de Monstrelet*. París: Verdière.
- BRUGIÈRE, Prosper (baron de Barante) (1835): *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1364-1477)*. Brussel·les: J. P. Méline.
- CHASTELAIN, Georges (1825): *Chronique du bon chevalier messire Jacques de Lalain, frère et compagnon de l'Orde de la Toison d'Or*, dins J. A. BOUCHON (ed.), *Collection des chroniques nationales françaises écrites en langue vulgaire du treizième au seizième siècle*, Librairie Verdière – París: J. Carez.
- COMAS, Antoni (1968): «Escolis a *Curial e Güelfa*», dins ÍDEM, *Assaigs sobre literatura catalana*. Barcelona: Tàber, pp. 45-107
- DE ROSA, Loise (1998): *Ricordi. Ed. critica del ms. ital. 913 de la Bibliothèque nationale de France*. Ed. de Vittorio FORMENTIN, Roma: Salerno editrice.
- DESPLANQUE, M. A. (1867): *Projet d'assassinat de Philippe-le-Bon par les Anglais (1424-1426). Mémoire historique présenté à la classe des lettres de l'académie royale de Belgique*. Brussel·les: Académie Royale de Belgique.
- DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio (1955): «La política italiana di Alfonso il Magnanimo», dins *IV Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. Ponències, 5*. Separata, Palma de Mallorca: Diputació Provincial de Balears.
- FERGUSON, John (1972): *English Diplomacy (1422-1461)*, Oxford: Oxford University Press.
- FERRANDO, Antoni (1996): «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», dins Axel SCHÖNBERGER i Tilbert-Dídac STEGMANN (eds.), *Actes del desè Col·loqui de Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 2, pp. 197-216.
- (1997): «Sobre el marc històric de *Curial e Güelfa* i la possible intencionalitat de la novel·la», dins Jean M. BARBERÀ (ed.), *Actes del Col·loqui Internacional «Tirant lo Blanch: l'albor de la novel·la moderna» (Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 323-369.

- ed. (2004): «Els desenvolupaments quattrocentistes de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, amb atenció especial a *Philipertus et Eugenia* i al *Curial e Güelfa*», dins Germà COLÓN *et al.* (eds.), *La cultura catalana en projecció de futur*. Castelló de la Plana: Fundació Germà Colon – Universitat Jaume I, pp. 187-213.
- (2007): *Curial e Güelfa*. Tolosa de Llenguadoc: Anacharsis.
- (2011): «*Curial i Tirant, cara a cara*», dins Ricard BELLVESER (coord.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, València: Institució Alfons el Magnànim, vol. 2, pp. 415-450.
- (2012a): «*Curial e Güelfa: una història amorosa en clau?*», dins Ricard BELLVESER (coord.), *Dones i literatura entre l'edat mitjana i el Renaixement*. València: Institució Alfons el Magnànim, vol. 2, pp. 797-830.
- ed. (2012b): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. Londres: John Benjamins.
- FERRER MALLOL, Maria-Teresa (2011): «Fou Lluís Sescases l'autor de *Curial e Güelfa*? El Nord d'Àfrica en la narrativa del segle XV», dins Ricard BELLVESER (coord.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim, vol. 1, pp. 59-142.
- GAUCHER, Élisabeth (2002): «Jacques de Lalaing», dins Claude GAUVARD *et al.* (eds.), *Dictionnaire du Moyen Âge*. París: Presses Universitaires de France, p. 735.
- GROS LLADOS, Sònia (2015): «*Aquella dolçor amarga*». *La tradició amatòria clàssica en el «Curial e Güelfa*». València: Universitat de València.
- GUT, Georg A. (1993): *Albrecht III., Herzog in Bayern, Gemahl der Agnes Bernauer. Das Leben des Herzogs und das Geschehen in München und Bayern*. Munic: Selbstverlag.
- JAVIERRE MUR, Aurea (1971): «Alfons el Magnànim i el Toisó d'Or», *Estudis d'història medieval*, 4, pp. 111-119.
- LA MARCHE, Olivier de (1838): *Mémoire de la maison de Bourgogne*, dins Jean-Alexandre-C. BUCHON (ed.), *Choix de chroniques et mémoires sur l'Histoire de France, avec notices biographiques (Xvè siècle)*. París: Auguste Desrez, vol. 5, pp. 295-600.
- (1884): *Mémoires d'Olivier de la Marche, maître d'hôtel et capitaine des gardes de Charles le Téméraire*. Ed. d'Henri BEAUNE i J. D'ARBAUMONT, París: Librairie Renouard, 2 vols.
- LAWRANCE, Jeremy N. H. (1986): «Ressenya de WALEY, Pamela (trad.), *Curial and Güelfa*, George Allen & Unwin, Londres, 1982», *Medium Aevum*, 55/1, pp. 148-149.
- MINIERI-RICCIO, Camillo (1881): *Alcuni fatti riguardanti Alfonso I di Aragona, dal 15 di aprile del 1437 al 31 di maggio del 1458*. Nàpols: Francesco Giannini.
- MIRA, Eduard (2001): «Del Mar del Norte al Mediterráneo. Vínculos dinásticos, rutas comerciales y relaciones artísticas», dins Mario NATALE (coord.), *El renacimiento mediterráneo. Viajes de artistas e itinerarios de obras entre Italia, Francia y España en el siglo XV (Museo Thyssen-Bornemisza. Del 31 de enero al 6 de mayo de 2001 – Museu de Belles Arts de València, del 18 de mayo al 2 de septiembre de 2001)*. Madrid: Museo Thyssen-Bornemisza – Museu de Belles Arts de València, pp. 117-132.
- MIROT, Albert (1942): «Charles VII et ses conseillers assassins de Jean Sans Peur», *Annales de Bourgogne*, 14, pp. 197-210.
- NARBONA CÁRCELES, María (2013): «Agnès de Clèves, une princesse bourguignonne à la cour de Navarre», dins Werer PARAVICINI (ed.), *La cour de Bourgogne et l'Europe. Le rayonnement d'un modèle culturel. Actes du colloque de Paris (9-11 octobre 2007)*. París–Ostfildern: Institut Historique Allemand de Paris–Jan Thorbecke Verlag, pp. 649-668.

- PAVIOT, Jacques (2003): *Les ducs de Bourgogne, la croisade et l'Orient (fin XIVe siècle-XVe siècle)*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne.
- (2011): «Les relations de la Couronne d'Aragon avec la Bourgogne et l'Empire Germanique au XVe siècle», dins Ricard BELLVESER (coord.), *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim, vol. 1, pp. 41-58.
- PÉREZ DE GUZMÁN, Fernán (1779): *Crónica del señor rey don Juan, segundo de este nombre en Castilla y en León; compilada por el noble caballero Fernán Pérez de Guzmán; con las generaciones y semblanzas de los señores reyes don Enrique III y don Juan II, y de otros prelados y caballeros de aquel tiempo, del mismo autor; corregida, enmendada y adicionada por el doctor Lorenzo Galíndez de Carvajal*. València: Benito Monfort.
- RIQUER, Martí de (1991): «Les chevaleries de Jacques de Lalaing en Espagne», *Comptes rendus des séances de l'Accademie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 135/2, pp. 351-365.
- RYDER, Alan (1992): *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón y Sicilia (1396-1458)*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- (2008): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- SÁIZ SERRANO, Jorge (2001): «Los capitanes de Alfonso el Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballería del ejército real de 1441», dins Guido D'AGOSTINO i Giulia BUFFARDI (eds.), *XVI Congresso di storia della Corona d'Aragona (Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997): «La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso I il Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci; gli influssi sulla società e sul costume»*. Nàpols, vol. 1, pp. 981-1010.
- SALICRÚ, Roser (2007): «Galícia i Granada: pelegrinatge i exercici de cavalleria en terres ibèriques i musulmanes occidentals a la Baixa Edat Mitjana», dins *El Camí de Sant Jaume i Catalunya. Actes del Congrés Internacional celebrat a Barcelona, Cervera i Lleida els dies 16, 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 163-177.
- SOLER, Abel (2014): «Joanot Martorell, “cavaller habitador de la ciutat de València”». Nous documents sobre els darrers anys de l'autor de *Tirant lo Blanc*», *eHumanista/IVTTRA*, 5, pp. 467-502.
- (2015): «La relació de Martorell amb la cort de Nàpols i la discreta presència d'Itàlia en *Tirant lo Blanc*», dins Anna Maria BABBI i Vicent-Josep ESCARTÍ (eds.), *More about «Tirant lo Blanc». From the sources to the tradition. / Més sobre «Tirant lo Blanc». De les fonts a la tradició*. Londres: John Benjamins pp. 35-52.
- (2016a): *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*. Tesi doctoral dirigida per Antoni Ferrando, València: Departament de Filologia Catalana – Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació – Universitat de València, 2016, 5112 pp.
- (2016b): «Iconografia italiana i literatura cavalleresca catalana: les al·legories de les arts liberals en *Curial e Güelfa*», dins Veronica ORAZI et al. (eds.), *Linguaggi del metareale nella cultura catalana*. Torí: Dipartimento di Lingue e letterature straniere e culture moderne – Università di Torino, pp. 41-57.
- STOCCHI, Manuela (1995-1996): «*Curial e Güelfa* e il *Decamerone*», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 45, pp. 295-316.
- TOSCANO, Gennaro (2006): «Alfonso il Magnanimo (1396-1458). Un re bibliofilo tra cultura tardogotica e umanesimo latino», dins Milvia BOLLATI (coord.), *La «Divina Commedia» di Alfonso d'Aragona, re di Napoli (manoscritto Yates Thompson 36, Londra, British Library)*. Mòdena: Franco Cosimo Panini, vol. 1, pp. 13-64.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

VENY, Joan (2012): «Valencianitat del *Curial*», dins Antoni FERRANDO (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. Londres: John Benjamins, pp. 1089-1126.

WALEY, Pamela (1976a): «Historical Names and Titles in *Curial e Güelfa*», dins Alan D. DEYERMOND (ed.), *Medieval Hispanic Studies presented to Rita Hamilton*. Londres: Tamesis Books, pp. 245-256.

----- (1976b): «In search of an autor for *Curial e Güelfa*: the French Clues», *Bulletin of Hispanic Studies*, 53, pp. 117-126.